

УДК 343.98

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1203358>

В.О. МАЛЯРОВА,

професор кафедри криміналістики та судової експертології
Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент, м. Харків, Україна;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0766-0752>

О.О. АНДРЕЄВ,

адвокат, директор з безпеки ПАТ «ХарківМіськГаз»,
кандидат юридичних наук, м. Харків, Україна

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ОКРЕМИХ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ МЕТОДИК

V.O. MALYAROVA,

Professor, Chair of Criminology and Forensic Experology,
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Doctor of Law, Associate Professor, Kharkiv, Ukraine;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0766-0752>

O.O. ANDREEV,

Attorney at Law, Director of Security, PJSC «KharkivMiszGaz»,
Ph.D. in Law, Kharkiv, Ukraine

SOME QUESTIONS OF PERFECTION OF SEPARATE CRIMINALISTIC TECHNIQUES

Взаємозв'язок розслідування злочинів як кримінально-процесуального інституту і методики розслідування злочинів як криміналістичної категорії є очевидним. Зміст окремої методики розслідування обумовлюється типовим переліком обставин, що становлять предмет доказування. На початку кримінального провадження щодо конкретного злочину будь-якого виду слідчий здійснює його попередню кваліфікацію, виходячи при цьому із характеру ознак елементного складу цього злочину, наявності яких є достатньою підставою для початку досудового розслідування. На цей момент ще відсутні достатні докази наявності повної системи ознак складу злочину, тому розслідування орієнтується на встановлення елементів складу злочину; відповідно визначаються мета і завдання розслідування. Засоби їх досягнення конкретизуються у плані розслідування, що відображає зміст обраної тактики розслідування.

У теорії криміналістики загальноприйнятим є положення, щодо структури криміналістичної методики, яка поділяється на дві частини: загальні положення методики розслідування (загальнотеоретична частина) і окремі методики (методики розслідування окремих видів злочинів). Об'єк-

тами криміналістичної методики є сукупності наукових прийомів і способів дій слідчого та інших суб'єктів досудового провадження. Ці прийоми і способи розробляються на основі положень кримінального і кримінального процесуального права, криміналістики, кримінології, психології, теорії управління, наукової організації праці та інших галузей теоретичного і прикладного знання, матеріалів вивчення і аналізу судово-слідчої практики. На їх основі відбувається визначення найсуттєвіших обставин розслідуваного злочину і впорядкованої сукупності слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, організаційно-управлінських та інших дій, орієнтованих на вирішення виникаючих при організації та під час розслідування злочинів завдань.

Загальні положення методики розслідування злочинів складаються із системи теоретичних поглядів, ідей і концепцій, які стосуються її засад та вихідних положень, дія яких поширюється на методики розслідування злочинів будь-яких категорій і видів. Це означає, що, незважаючи на певну спільність названих положень, ідей і концепцій, вони відображають певну специфічність криміналістичної методики, обумовлену самим характером криміналістичної діяльності.

В криміналістичній літературі певна увага приділяється проблемам визначення принципів, змісту і призначення методики розслідування злочинів [1–6].

Закономірно, що між кримінально-правовими елементами складу конкретного виду злочину, установленим кримінально-процесуальним законом предметом доказування у кримінальному провадженні та методикою його розслідування існує нерозривний зв'язок. *Отже, вважаємо, що зміст методичних рекомендацій можна визначити, як цілеспрямовано створену, науково обґрунтовану, узагальнену і упорядковану сукупність криміналістичних, процесуальних, організаційних та інших засобів, застосованих з метою ефективного розслідування злочину та своєчасного викриття особи, яка його вчинила.*

Цілеспрямоване застосування окремої криміналістичної методики вимагає її адаптації до конкретних умов розслідування, які визначаються в першу чергу колом обставин, що виникають при розслідуванні злочинів. Характер обставин впливає на те, якими слідчими (розшуковими) діями або комплексами слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути отримані докази. Це зумовлює необхідність урахування при розробці окремих криміналістичних методик характеристик типових слідчих ситуацій, що виникають при розслідуванні злочинів відповідних видів.

У процесі розслідування доцільно враховувати специфіку функціонування системи слідчих (розшукових) дій у процесі розслідування. При розслідуванні окремих злочинів може не виникнути необхідність у проведенні деяких слідчих (розшукових) дій, що становлять типову окрему методику розслідування. У цих випадках використовується не вся система слідчих (розшукових) дій, а лише ті з них, які необхідні для пізнання обставин саме цього злочину. При цьому, розроблені на основі залежностей усередині системи слідчих (розшукових) дій умови, що сприяють забезпеченню швидкого, повного та неупередженого розслідування, об'єктивності дослідження обставин злочину, мають загальний характер і повинні враховуватися в окремих методиках розслідування злочинів [7, с.60].

Технологія розкриття та розслідування злочинів є стрижнем боротьби зі злочинністю та повинна коригуватися за рахунок впровадження досягнень науки і техніки. В першу чергу доцільно вдосконалювати давно відомі прийоми, засоби і методи розглянутої діяльності, розширювати можливості їх використання для вирі-

шення завдань кримінального судочинства, у тому числі на основі більше глибокого аналізу їх природи і сутності, а також реального співвідношення прав особи і завдань боротьби зі злочинністю. Положення криміналістичної тактики реалізуються через окремі криміналістичні методики з урахуванням особливостей розслідування конкретних видів злочинів, де виявляється однорідність способів їх вчинення і, відповідно, подібність структури, видів і загального змісту слідчої інформації, на основі якої розробляються ефективні рекомендації із методики розслідування. Отже, поглиблене дослідження структури діяльності із скоєння заборонених кримінальним законом діянь, виявлення типових способів їх вчинення, встановлення і дослідження закономірностей утворення слідів злочину є необхідним для вдосконалення традиційних методик, що позитивно себе зарекомендували та створення ефективних нових методик розслідування.

Вирішення завдання оптимізації кримінального переслідування пов'язане з вивченням процесуального і криміналістичного аспектів названої діяльності. Кримінальне переслідування здійснюється в рамках досудового розслідування, що проводиться за обраною слідчим методикою, з використанням прийомів, засобів і методів, які закріплені безпосередньо в законі і виділення яких є необхідним із криміналістичної точки зору.

Доцільність використання тактичних комплексів слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій впливає з того, що для встановлення певних фактів і їх сукупностей у рамках локалізованих завдань розслідування, потрібно одержати достатній обсяг взаємозалежних, взаємодоповнюючих і підтверджуючих один одного доказів. Це обумовлено положенням кримінально-процесуального закону про відсутність заздалегідь установленної сили у будь-якого доказу і необхідність його оцінки лише у сукупності з іншими доказами. Тому, слідчий зобов'язаний ретельно досліджувати дані, пов'язані із предметом, об'єктом злочину для використання отриманих відомостей як інформаційної основи наступних дій з установлення інших елементів складу злочину та вирішення решти вузлових завдань.

Особливості кожної криміналістичної методики розслідування окремого виду злочину, визначають відведення їй свого особливого місця в системі окремих криміналістичних методик. Зрозуміло, що певні особливості окремих методик

визначаються специфікою процесів, що відбуваються у зв'язку з розслідуванням. При цьому характер і зміст предмета доказування є підставою, що детермінує вибір засобів його організації і проведення. Розглянутий детермінізм є необхідною умовою системності, організованості і цілеспрямованості розслідування. Можна стверджувати, що між ними існує цілком закономірний причинний зв'язок, що зумовлює вибір суб'єктами цієї діяльності певного варіанта організації в специфічних умовах розслідування злочину.

Існуючі наукові підходи щодо проблеми класифікації методик розслідування злочинів дозволяють стверджувати наступне.

По-перше: незалежно від пропонованих класифікаційних систем усі автори одностайні в тому, що: а) при побудові класифікацій криміналістичних методик необхідно враховувати кримінально-правову класифікацію; б) класифікація криміналістичних методик повинна зіставлятися з криміналістичною класифікацією злочинів, яка, у свою чергу, має різні підстави (об'єкт злочину, предмет, засоби злочину, суб'єкт злочину й ін.), які визначаються кримінально-правовою характеристикою, предметом доказування, іншими характеристиками злочинів; в) методики розслідування підлягають розмежуванню за ступенем спільності (рівню конкретизації); г) існує необхідність розробки комплексних (міжродових, міжвидових) методик, які поєднують у єдиному комплексі рекомендації з розслідування декількох різних видів злочинів.

По-друге: наявність загальних підходів при побудові класифікаційних систем криміналістичних методик не розв'язує існуючі проблеми побудови таких систем. У більшості випадків основними причинами розбіжностей і протиріч у поглядах учених на цю проблему є наступні: а) використання різного термінологічного апарату при визначенні класифікаційних груп криміналістичних методик; б) побудова класифікаційних систем без чітких і конкретних критеріїв, у тому числі без визначення ступенів спільності класифікаційних груп; в) відсутність у запропонованих класифікаціях системності, тобто: або вони є простим перерахуванням різновидів криміналістичних методик, або не охоплюють усіх різновидів методик, або методики перетинаються; г) відсутність обґрунтованої класифікації комплексних методик розслідування злочинів; д) спроби обґрунтувати існування загального (універсального, базового) методу розслідування злочинів.

Зрозуміло, що розслідування конкретного злочину повинно ґрунтуватися на положеннях відповідної типової методики, яка враховує типове криміналістичну характеристику злочинів даного виду. У зв'язку з цим видається, що при розробці окремих методик розслідування необхідно виходити із загальних принципів побудови методик розслідування злочинів.

Основою їх створення є: а) криміналістична класифікація конкретного виду злочинів; б) зміст їх типових криміналістичних характеристик; в) характер типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування; г) перелік і обсяг завдань початкового етапу розслідування, а також характеристика засобів їх реалізації. Дотримання даних умов забезпечує індивідуальність, конкретність, повноту, конструктивність і спрямованість змісту методики розслідування конкретного виду злочинів.

Крім того, структура методики розслідування визначається характером завдань, розв'язуваних з метою встановлення обставин предмета доказування у кримінальному провадженні. Дотримання принципу системності та цілісності в методиці розслідування окремих видів злочинів, означає необхідність її побудови у вигляді комплексів рекомендацій, згрупованих відповідно до вказаних завдань, що виникають на різних етапах розслідування. Така системність повинна охоплювати весь процес розслідування і надавати методиці конструктивного, збалансованого і завершеного характеру [8, с.125].

Утім для практичної діяльності особливе значення має розробка відповідних елементів методики з прив'язкою до початкового етапу розслідування, який є найбільш складним та важливим з точки зору подальших результатів роботи. Саме на цьому етапі закладається доказова база та формулюються завдання, що мають бути вирішені для повного і всебічного розслідування злочину. Сукупність такого роду завдань сприятиме на визначення подальших напрямків розслідування та їх практичної реалізації [9, с.35].

Зазвичай при розробці окремих елементів методики розслідування окремого виду злочину виникає ряд теоретичних проблем, без розв'язання яких неможливо виробити науково обґрунтовані рекомендації з конкретних питань організації та проведення цієї діяльності. Увага в першу чергу повинна бути зосереджена на елементах криміналістичної характеристики, які мають найбільше значення з точки зору виявлення ознак та розкриття злочину.

Сьогодні з упевненістю можна констатувати той факт, що переважна більшість криміналістів обстоює право на існування даної одиниці в системі криміналістичної методики і вважає, що криміналістичну характеристику злочинів слід розглядати, як інформаційну модель в якій відбиваються якісно-кількісні показники ретроспективної спрямованості про типові ознаки, тобто ті, що притаманні даному масиву злочинів, і специфічні, котрі дозволяють відокремити його від інших груп злочинів [1, с.156].

Необхідно враховувати, що криміналістична характеристика має допоміжний характер, оскільки є тільки робочим інструментарієм для здійснення розкриття і розслідування злочинів, своєрідним орієнтиром для вирішення конкретних слідчих завдань та висунення робочих версій [1, с.150]. На практиці вона найчастіше використовується на початковому етапі розслідування для

визначення основних напрямків розслідування, висунення найбільш обґрунтованих версій. Саме криміналістична характеристика є тим стрижнем, навколо якого концентрується типова інформація про те, як вчиняються окремі види і групи злочинів і вираженням якої є елементи, які входять до складу криміналістичної характеристики. Всі ці елементи становлять єдину інформаційну систему, кожний з цих елементів існує для вирішення конкретних завдань досудового слідства. Вся узагальнена інформація, що складає криміналістичну характеристику злочинів використовується не тільки для висунення версій, алгоритмізації та прогнозування розслідування, а й для виокремлення та конкретизації обставин, що підлягають встановленню на досудовому розслідуванні, а отже, вона має безумовне практичне значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Журавель В. А. Криміналістичні методики : сучасні наукові концепції : монографія. Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2012. 304 с.
2. Чурилов, С. Н. Криминалистическая методика: история и современность. М. : Изд.-книготорг. центр «Маркетинг», 2002. 370 с.
3. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : монографія. Х. : Харків юридичний, 2010. 320 с.
4. Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.
5. Шмонин А. В. Методика расследования преступлений : учебн. пособие. М. : ЗАО Юстицинформ, 2006. 464 с.
6. Возгрин И. А. Криминалистическая методика расследования преступлений. Минск : Вышэйш. шк., 1983. 215 с.
7. Соловьев А. Б. Как организовать расследование : учеб.-метод. пособие. М. : Юрлитинформ, 2000. 88 с.
8. Головин А. Ю. Криминалистическая систематика : монография. М. : ЛексЭст, 2002. 335 с.
9. Белкин Р. С., Винберг А. И. Криминалистика. Общетеоретические проблемы. М. : Юрид. лит., 1973. 264 с.

REFERENCES

1. Zhuravel', V. A. (2012). *Kryminalistychni metodyky: suchasni naukovi kontseptsiiyi: monohrafiya* [Forensic techniques: modern scientific concepts: monograph]. Kharkiv: Vyd. ahentsiya «Apostil'» (in Ukr.).
2. Churilov, S. N. (2002). *Kriminalisticheskaya metodika: istoriya i sovremennost'* [Forensic methodology: history and modernity]. Moskva: Izd.-knigotorg. tsentr «Marketing» (in Russ.).
3. Shchur, B. V. (2010). *Teoretychni osnovy formuvannya ta zastosuvannya kryminalistychnykh metodyk: monohrafiya* [Theoretical foundations of the formation and application of forensic methods: monograph]. Kharkiv: Kharkiv yurydychnyy (in Ukr.).
4. Tishchenko, V. V. (2007). *Teoretychni i praktychni osnovy metodyky rozsliduvannya zlochyniv: monohrafiya* [Theoretical and practical bases of the methodology of investigation of crimes: a monograph]. Odesa: Feniks (in Ukr.).
5. Shmonin, A. V. (2006). *Metodika rassledovaniya prestupleniy: uchebn. Posobiye* [Methods of investigating crimes: training. allowance]. Moskva: ZAO Yustitsinform (in Russ.).
6. Vozgrin, I. A. (1983). *Kriminalisticheskaya metodika rassledovaniya prestupleniy* [Criminalistic methods of investigating crimes]. Minsk: Vysheysh. shk. (in Russ.).
7. Solov'yev, A. B. (2000). *Kak organizovat' rassledovaniye: ucheb.-metod. Posobiye* [How to organize an investigation: a teaching method. allowance]. Moskva: Yurilitinform (in Russ.).
8. Golovin, A. YU. (2002). *Kriminalisticheskaya sistematika: monografiya* [Forensic taxonomy: monograph]. Moskva: LeksEst (in Russ.).

9. Belkin, R. S., & Vinberg, A. I. (1973). *Kriminalistika. Obshcheteoreticheskiye problemy* [Forensic science. General-theoretical problems]. Moskva: Yurid. lit. (in Russ.).

Надійшла 20.11.2017

Малярова В. О., Андреев О. О. Деякі питання щодо вдосконалення окремих криміналістичних методик. Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2017. № 5. С. 247–251. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_5_39.pdf

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1203358>

Досліджено деякі актуальні питання, щодо окремих криміналістичних методик, з огляду на взаємозв'язок розслідування злочинів як кримінально-процесуального інституту і методики розслідування злочинів як криміналістичної категорії. Запропоноване авторське поняття методичних рекомендацій, як цілеспрямовано створеної, науково обґрунтованої, узагальненої і упорядкованої сукупності криміналістичних, процесуальних, організаційних та інших засобів, застосованих з метою ефективного розслідування злочину та своєчасного викриття особи, яка його вчинила.

Ключові слова: розслідування злочинів, доказування, методики розслідування окремих видів злочинів, методичні рекомендації

Малярова В.О., Андреев О.О. Некоторые вопросы совершенствования отдельных криминалистических методик

Исследованы некоторые актуальные вопросы частных криминалистических методик, с учетом взаимосвязи процесса расследования преступления, как уголовно-процессуального института и методик расследования отдельного вида преступлений, как криминалистической категории. Авторами предложено определение методических рекомендаций, как целенаправленно созданной, научно обоснованной, обобщенной и упорядоченной совокупности криминалистических, процессуальных, организационных и других средств, применяемых для эффективного расследования преступления и своевременного разоблачения лица, его совершившего.

Ключевые слова: расследование преступлений, доказывание, методики расследования отдельных видов преступлений, методические рекомендации

Malyarova V.O., Andreev O.O. Some Questions of Perfection of Separate Criminalistic Techniques

The article discusses some topical issues of private criminalistics methods, taking into account the relationship of the criminal investigation process, as a criminal procedure institute and methods of investigating a particular type of crime, as a criminalistics category. The authors proposed the definition of methodological recommendations as a purposefully created, scientifically grounded, generalized and ordered set of forensic, procedural, organizational and other means used to effectively investigate a crime and timely expose the person who committed it.

Purposeful application of a separate forensic technique requires its adaptation to the specific circumstances of the investigation, which are determined in the first place by a range of circumstances that arise in the investigation of crimes. The nature of the circumstances affects what investigative (search) actions or complexes of investigators (investigators) and unscrupulous investigators (investigators) can obtain evidence. This necessitates the consideration of the characteristics of typical investigative situations that arise in the investigation of crimes of the relevant species when developing certain criminalistic methods.

It is shown that the basis of the establishment of methods for investigating crimes is: a) forensic classification of a specific type of crime; b) the content of their typical forensic characteristics; c) the nature of the typical investigative situations of the initial stage of the investigation; d) the list and scope of the tasks of the initial stage of the investigation, as well as the description of the means of their implementation. Compliance with these conditions ensures individuality, concreteness, completeness, constructiveness and orientation of the content of the methodology for investigating a particular type of crime.

Key words: investigation of crimes, proof, methods of investigation of certain types of crimes, methodical recommendations